

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(7/8)

ПЕРШІ ПОРТУГАЛЬСЬКІ РОЗВІДУВАЛЬНІ ЕКСПЕДИЦІЇ ДО БЕРЕГІВ БРАЗИЛІЇ ПІСЛЯ ЇЇ ВІДКРИТТЯ ЕСКАДРОЮ ПЕДРУ АЛЬВАРЕША КАБРАЛА

Кряжев П.В.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

У статті розглянуто обставини організації, перебіг і наслідки перших португальських розвідувальних експедицій до берегів Бразилії після її відкриття ескадрою капітана-моря Педру Альвареша Кабрала у 1500 р. Висвітлено першоджерела, які згадують про перебіг цих експедицій. Акцентовано увагу на тому, що достовірно встановлено про організацію двох розвідувальних ескадр у напрямку Бразилії протягом 1501-1504 рр. З'ясована роль флорентійського мореплавця Америкго Веспуччі як провідного лоцмана у цих двох ескадрах. З цією метою у статті проаналізовані його листи, які розкривають деталі перебігу експедицій. Відмічено, що за наслідками цих експедицій король Португалії Мануель I прийняв рішення почати практику надання концесій приватним комерсантам з метою організації експорту цінної породи сандалового червоного дерева пау-бразіл в Португалію, з якої виготовляли червоний барвник і коштовні меблі, які користувалися великим попитом в середньовічній Європі. Назва дерева згодом почала використовуватися для позначення нововідкритої землі на середньовічних картах світу як «земля Бразіл».

Ключові слова: розвідувальна експедиція, Бразилія, капітан-мор, мореплавець, ескадра, каравела, концесія.

Постановка проблеми. У вітчизняній історіографії практично не приділяється увага дослідженню проблем історичного минулого найбільшої країни Латинської Америки – Федеративної Республіки Бразилії. Слід відмітити, що в умовах світових глобалізаційних процесів закономірно відбувається економіко-політична і культурно-освітня інтеграція практично всіх країн світу. Створюються різноманітні глобальні міждержавні інтеграційні об'єднання (Європейський Союз, АСЕАН, НАФТА, МЕРКОСУР, БРІКС та ін.). Однією з країн, яка приймає активну участь в проєктах глобалізації є Бразилія. Ця країна є однією з найбільших у світі. Вона займає п'яте місце на земній півкулі за територією і населенням. Станом на 2016 р. країна зайняла дев'яте місце у світі за обсягом ВВП. Ця країна є безумовним регіональним лідером в Латинській Америці за своїм економічним, демографічним і ресурсним потенціалом.

З огляду на постійно зростаючий економічний, політичний і демографічний потенціал цієї самобутньої країни західної півкулі, її активну участь в процесах глобалізації та континентальної інтеграції (МЕРКОСУР), постійно зростає науковий інтерес до вивчення історії становлення і розвитку Бразилії, зокрема як невід'ємної складової частини колишньої португальської колоніальної імперії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значимо, що в СРСР з'явилися ґрунтовні наукові розвідки з історії Бразилії [1-2; 4-7; 11; 13]. Зокрема, наукові дослідження з латиноамериканістики почали проводитися за науковими програмами Інституту країн Латинської Америки, який продовжує своє функціонування в Москві. В сучасній російській історіографії з'явилися досить цікаві наукові праці з історії Бразилії [3; 8-10]. В українській історичній науці, на жаль, на даний час не існує жодної наукової історичної мо-

нографії або захищеної дисертації, присвяченої дослідженню різних аспектів історичного розвитку Бразилії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У вищезазначених наукових розвідках не досліджувалася проблема організації, перебігу і наслідків перших португальських розвідувальних експедицій до берегів Бразилії після її відкриття ескадрою капітана-моря Педру Альвареша Кабрала. Дослідник Л.Ю. Слєзкин розглянув цю проблему поверхово [13]. У зв'язку з вищезазначеним метою статті є розкриття обставин організації, перебігу і з'ясування наслідків перших португальських розвідувальних експедицій до берегів Бразилії після її відкриття у 1500 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бразильський історик і географ А. де Казал став першим дослідником, який здійснив спробу з'ясувати питання стосовно організації першої розвідувальної експедиції до берегів Бразилії у 1501 р. до берегів Бразилії [19]. Він висунув припущення, що капітаном-мором ескадри був португальський мореплавець Гонсалу Коелью. Перший бразильський історик португальського походження П. де М. Гандаво, що жив у XVI ст., нічого не повідомляв відносно перших мореплавців до берегів Бразилії [23]. Інший португалобразильський історик Г.С. де Соуза, також, стосовно цієї експедиції не надав відомостей [30]. Крім того, не згадували про експедицію 1501 р. португальські хроністи Жоао де Баррос, Даміау де Гойс і Гаспар Коррейя [17; 20; 24].

Францисканський монах, хроніст А. де С.М. Жабоатау і єзуїтський священник, хроніст С. де Васконселуш, навпаки, акцентували на тому, що експедиція до берегів Бразилії у 1501 р. відбулася під командуванням флорентійського мореплавця Америкго Веспуччі. Одночасно вони згадували Гонсалу Коелью у якості

капітана-мора наступної розвідувальної експедиції до Бразилії, що відбулася у 1503 р. [26; 32].

А. Галвау став першим португальським хроністом, залишившим першу ґрунтовну документальну доповідь про всі головні португальські і іспанські морські експедиції, що відбулися до 1550 р. Ця доповідь стала відомою в історії під назвою «*Tratado dos descobrimentos antigos, e modernos, feitos ate a era de 1550*» («Трактат про давні і сучасні відкриття, здійснені до 1550 року») [22]. Праця опублікована в Лісабоні після смерті Галвау його приятелем Франсішкой де Соузой Таварешем у 1563 р. У другій частині трактату її автор згадує португальську експедицію до берегів Бразилії у складі 3 каравел, яка вирушила із Лісабону у травні 1501 р. за наказом короля Португалії Мануеля I з метою розвідки і дослідження бразильської берегової лінії. Експедиція тривала 15 місяців.

Першою документальною згадкою про експедицію 1501 р. є лист від 10 вересня 1502 р. багатого купця із Кремони Джованні Франчески Ла Файтада, що мешкав у Лісабоні у 1501-1505 рр. Згаданий лист був адресований дипломату П'єро Пасквалігу. У листі купець писав про повернення в Лісабон 22 липня 1502 р. каравел, які ще у 1501 р. відправилися на розвідку берегової лінії Бразилії [25, с. 176].

Ще одним документальним свідотством про експедицію 1501 р. є лист мореплавця Аме-ріго Веспуччі, написаний орієнтовно на межі 1502-1503 рр. і адресований флорентійському купцю і його багатому покровителю Лоуренсо де Медічі. Вказаний лист став відомим в історії під назвою «*Mundus Novus*». Оригінал листа не зберігся. Аутентична копія цього листа була опублікована у 1507 р. в історичній онтології італійця Фраканзана да Монталбоди під назвою «*Paesi novamente ritrovati*» [27]. У цьому листі великий мореплавець дав описання двох експедицій, в яких він прийняв участь, природи і звичаїв туземців Нового Світу, відкритого завдяки фінансовій підтримці португальського короля. Веспуччі висунув у листі припущення про те, що нововідкрита земля є континентом.

Наступний лист Аме-ріго Веспуччі як документальне свідотство про експедицію 1501 р., ним був написаний в Лісабоні 4 вересня 1504 р. після повернення чергової експедиції за участі великого космографа і лоцмана. Лист адресований флорентійському товарищу мореплавця Педро Содеріні. Його оригінал листа втрачено. В цьому листі Веспуччі описав чотири свої морські подорожі, починаючи з 1497 і завершуючи 1503 рр. [18, с. 5-19; 25, с. 199-202].

Заслужує уваги ще один лист Аме-ріго Веспуччі (без датування), який зберігається в архіві палаца Строзі во Флоренції, будівля якого була збудована між 1489 і 1538 рр. У листі мореплавець описує благодатну картину бразильської природи. У листі він пише: «Найблагодатніша земля з безкінечними, величними і квітучими лісами, у яких ніколи не опадають з дерев листя. Протягом всього року ліси пахнуть найприємнішими ароматними запахами і дарять безліч фруктів, більшість з яких мають чарівний смак і є цілющими для тіла... Ниви родять різноманіття трав, квітів, м'яких і благодотворних коренів.

Настільки мене вразило благоухання чагарників і квітів, смак фруктів і коренів, що я уявляв про те, нібито перебуваю в околицях земного Раю. Що вже говорити про чисельність птахів та їхні яскраві кольорові пір'я, різноманіття їх співів і красу!.. Хто зможе перелічити безліч різновидів диких тварин...» [25, с. 196-197]. Поряд з описом природи Бразилії Аме-ріго Веспуччі згадував про туземців-антропофагів, які мешкали на її землях. Про це, зокрема, свідчить його лист від 4 вересня 1504 р.

Аналіз листів Аме-ріго Веспуччі засвідчує, що ескадра у складі 3 каравел за його участі, призначена для розвідки берегової лінії Бразилії, вийшла із гавані Лісабону 10 травня 1501 р. (лише лист мореплавця «*Mundus Novus*» називає іншу дату початку плавання – 14 травня 1501 р.). На жаль, флорентійський мореплавець не називає під чийм командуванням була ескадра. Для з'ясування цього питання доцільно звернутися до першоджерела – доповіді венеціанського купця Леонардо де Са Массера («*Ralazione di Lunardo da Sa Masser*»), який відправився у 1504 р. із Венеції в Лісабон займатися більш прибутковою торгівлею. Аналіз цієї доповіді надає підстави зробити припущення, що командування ескадрою взяв на себе багатий португальський судновласник Фернау де Лоронья (Норонья). Массер у доповіді згадує, що «...новий християнин Фернау де Лоронья... командував експедицією, яка тримала курс до Нового Світу...» [29, с. 43]. Не дивлячись на цю документальну згадку, бразильський дослідник К. де Абреу називає капітаном-мором експедиції португальського мореплавця Андре Гонсалвеша [14, с. 16].

Проаналізуємо лист Аме-ріго Веспуччі від 4 вересня 1504 р. (в бразильській і португальській історіографії фігурує під назвою «*Lettera*») щодо перебігу експедиції за участі Веспуччі до берегів Бразилії у 1501-1502 рр. [18, с. 5-19]. За словами Веспуччі експедиція взяла курс у напрямку західного берега Африки і прибула у гавань Бесечісе (оригінальне слово у листі – «*Besechisse*») 31 травня, затримавшись там на 11 днів для поповнення провіанту. Історики і географи ідентифікують географічну локалізацію цієї гавані з мисом Альмаді в сучасному Сенегалі. 11 червня ескадра продовжила плавання в південній Атлантиці, тримаючи курс до Бразилії. Південну Атлантику ескадра перетнула за 67 днів, подолавши, в цілому, 700 ліг відстані південно-західним курсом (в середньовічній Португалії морська ліга дорівнювала 5920 метрам). Бразильського узбережжя експедиція досягла 17 серпня на лінії південної широти в 5є, і каравели стали на якір у знайденій зручній бухті, на відстані 0.5 ліги від лінії берега, де затримались до 24 серпня. Учасники експедиції стали свідками того, що ця земля була населена «туземцями, гіршими за тварин» [18, с. 8]. Португальці спробували вступити у контакт з туземцями, але зустріли з їх сторони недовірливе ставлення. Спроба контакту коштувала португальцям вбивством трьох молодих членів екіпажу та актом звірячого людоїдства. Капітан-мор заборонив вчиняти помсту проти диких туземців. Після поповнення провіанту ескадра вирушила у плавання в південно-східному напрямку 24 серпня, подолавши 150 ліг відстані

від першої якірної зупинки і здійснюючи ряд заходів у бухти на своєму шляху. Члени експедиції більше не зустрічали туземців, які б бажали контактувати з нами. У листі було відмічено мореплавцем, що берегова лінія землі простягалася на південний захід. Далі Америго Веспуччі згадує, що ескадра огинула мис, якому дали назву на честь святого Августина (Санто-Агостіньо), день якого католицька церква святкує 28 серпня. Географічні координати вказаного мису: $8^{\circ}17'13''$ південної широти і $35^{\circ}02'06''$ західної довготи.

Продовжуючи плавання, члени експедиції помітили багато туземців на березі, які спостерігали за появою каравел. Мореплавцем відмічено у листі, що цей народ був у кращому стані, ніж попередні. Крім того, Америго Веспуччі згадує, що члени експедиції зустріли на березі лісові насадження дерев, відомих в біологічній науці під назвою «зелена канафістула» (латинська назва – «*reltorphorum dubium*»). Дерево ще називається як «пелтофорум крилатоплідний».

Після того, як португальська розвідувальна ескадра залишила цю місцевість, вона вирушила південно-західним курсом у зоні видимості берегової лінії, заходячі у численні бухти і контактуючи з туземцями. Згодом ескадра перетнула південний тропік або тропік Козерога, розташований на лінії південної паралелі з координатами $23^{\circ}26'16''$. Мореплавець згадує у листі, що південний небесний полюс піднімався вже над лінією горизонту на висоту 32° , крім того, на небі зникло сузір'я Малої Ведмедиці, а сузір'я Великої Ведмедиці розташовувалося так низько на небі, що його можна було спостерігати лише на лінії горизонту [18, с. 11]. Слід відмітити, що перебуваючи в південній півкулі Землі, мореплавець під час орієнтування керувався зірками південного небесного полюсу, які були «більш багаточисельнішими і яскравішими, ніж зірки нашого полюсу» [18, с. 11].

Далі у листі лоцман згадує, що ескадра пододала всього 150 ліг відстані від мису Святого Августина, рухаючись західним курсом; і 600 ліг, рухаючись південно-західним курсом. На березі члени ескадри вже не зустріли нічого корисного, крім лісів дерев тинтуарій і кассій (*прим.* – Сімейство Цезальпінови), благовонної смоли мірри й інших див природи. Слід, також, відмітити, що учасники експедиції протягом 10 місяців плавання ніяких родовищ руд на землі не знайшли.

Після поповнення провізії ескадра 15 лютого продовжила плавання у момент: «...коли вже сонце рухалося поблизу лінії рівнодення і повертало у своєму русі у напрямку північної небесної півкулі» [18, с. 12]. Америго Веспуччі пише: «...Висота південного небесного полюсу над горизонтом складала 52° і ми більше не бачили зірок із сузір'їв Малої і Великої Ведмедиць... 3 квітня в океані почався такий сильний шторм, що ми вимушені були спустити всі паруса... Сильний південно-західний вітер з такими величезними хвилями, що всі учасники ескадри відчували великий жах... Перебуваючи в умовах шторму, 7 квітня побачили нову землю, відстань до якої складала 20 ліг. З'ясували, що берег землі був диким, ніяких людей в бухті ми не побачили. Було так холодно, що ніхто з екіпажу не міг лікуватися без підтримки... Внаслідок шторму ми не бачили кораблів один од-

ного, над величним океаном розстилався великий туман... Ми узгодили з капітаном-мором подати знак кораблям об'єднатися і залишити землю з метою терміново взяти курс на повернення до Португалії...» [18, с. 12].

Ескадра на зворотньому курсі досягла берега Африки 10 травня 1502 р. і каравели стали на якір біля берегу африканської землі Сьєрра-Леоне, де члени експедиції відпочивали протягом 15 днів. Була спалена одна пошкоджена штормом каравела. Дві каравели, що залишилися, продовжили плавання у напрямку Азорських островів. В Лісабон експедиція повернулася 7 вересня 1502 р. Америго Веспуччі у листі відмічає, що загалом плавання тривало 15 місяців і 11 днів [18, с. 14].

Таким чином, доцільно припустити, що ескадра на своєму кінцевому відрізку плавання вздовж східного узбережжя Південної Америки досягла лінії південної широти в 52° . У цьому контексті потрібно згадати відомий закон науки астрометрії, який говорить про те, що «висота небесного полюсу над горизонтом дорівнює географічній широті місця спостереження.» Іншими словами, висота південного небесного полюсу над горизонтом, яка дорівнює 52° , повинна чітко відповідати координаті лінії південної широти, яка, також, дорівнює 52° . Цей факт може означати, що португальська розвідувальна ескадра за участі Америго Веспуччі під час плавання вздовж атлантичного узбережжя Південної Америки досягла околиць Патагонії. Цієї думки, також, дотримується дослідник Р. Саузей [31].

Наступна розвідувальна експедиція до берегів Бразилії за участі космографа і лоцмана Америго Веспуччі відбулася у 1503-1504 рр. Капітаном-мором ескадри у складі 6 каравел, які вийшли із гавані Лісабону 10 травня, був Гонсалу Коелью. Хроніст Даміау де Гойс у хроніці короля Мануеля («*Chronica do Serenissimo Senhor Rei D. Emanuel*») пише: «Шість каравел під командуванням Гонсалу Коелью відправились у напрямку маловідомої землі Святого Хреста. Каравели вирушили із гавані Лісабону 10 червня. Було загублено чотири каравели, дві інші повернулися до королівства з товарами цієї землі. Серед товарів: червоне дерево під назвою «бразіл», мавпи і папуги» [24, с. 87]. Історик і географ Г.С. де Соуза, також, у своєму історичному трактаті згадує експедицію Гонсалу Коельї [30]. При цьому він приписує зазначеному капітану-мору командування експедицією трьох каравел, що відбулася у 1501-1502 рр.

Хроністи Жоао де Баррос, Гаспар Коррейя і Антоніу Галвау не згадували в своїх хроніках експедицію під командуванням Гонсалу Коельї [17; 20; 22]. Аналіз вищезгадуваних листів Америго Веспуччі, як учасника і лоцмана ескадри 1503-1504 рр., засвідчив наявність протиріч і істотних неузгодженостей стосовно перебігу цієї експедиції. Описання експедиції вміщене у вже згаданому вище листі Веспуччі від 4 вересня 1504 р. [18, с. 5-19].

Америго Веспуччі у листі від 4 вересня 1504 р. пише, що офіційною метою експедиції було обстеження Молуккського архіпелагу островів в Індійському океані. Першу зупинку протягом 13 днів метою поповнення провізії, ескадра здійснила біля островів Зеленого Мису в Атлантич-

ному океані. Після цього експедиція продовжила плавання південно-східним курсом у напрямку африканської землі Сьєрра-Леоне. Америкго Веспуччі зазначає про те, що капітан-мор унаслідок своєї впертості розпорядився здійснити розвідку берегової лінії Сьєрра-Леоне без будь-якої на це необхідності і всупереч думці інших капітанів. Наслідком цього стало те, що тримаючи курс поряд зі згаданою землею, ескадра потрапила в область високих морських хвиль. Штормовий вітер був таким сильним, що протягом 4 днів була погана видимість. Це примусило капітана-моря прийняти рішення про термінове повернення на раніше намічений курс і залишити вказану землю.

Плавання каравели продовжили в південно-західному напрямку. Подолавши 300 ліг відстані в Атлантичному океані, експедиція перетнула екватор і відкрила на лінії південної широти 3° острів, який більшість дослідників на сучасних географічних картах ідентифікують з островом Фернандо-де-Норонья. Космограф відмічає, що протяжність острова у довжину – 2 ліги, у ширину – 1 ліга. Слід зазначити, що цей острів став для ескадри роковим, оскільки капітан-мор втратив тут свою каравелу. Це трапилось 10 серпня увечері, на день святого Лаврентія, «коли каравела пішла на дно» [18, с. 15].

Каравела Америкго Веспуччі стала на якірну стоянку біля острова з метою очікування решти каравел. Космограф відмічає, що на цьому острові «...знайшли чудову гавань, де безпечно могли стати на якір всі каравели і чекали там ескадру 8 днів... Члени екіпажу відчували жах і не могли знайти спокою. Перебуваючи в такому стані, побачили на васьмий день корабель... і зустріли його... Після нашого привітання екіпаж цього корабля повідомив нам про загибель флагманського корабля, його екіпаж був врятований...» [18, с. 16].

Після поповнення провізії обидві каравели продовжили плавання південно-західним курсом, виконуючи, таким чином, королівський наказ, який зобов'язував екіпаж каравели у випадку втрати зв'язку з ескадрою чи флагманським кораблем, продовжувати тримати курс у напрямку землі, яка є метою експедиції.

Після 16 днів плавання, подолавши від острова Фернандо-де-Норонья 300 ліг відстані, експедиція досягнула узбережжя Бразилії і відкрила гавань, яка отримала назву – «Бухта Всіх Святих» («Баїя-де-Тодос-ос-Сантос»). Космограф відмічає: «...на цій землі не зустріли ні нашого капітана, ні будь-якої іншої каравели ескадри. Чекали прибуття ескадри 2 місяці і 4 дні, але безрезультатно. Вирішили продовжувати плавання вздовж берега, і подолавши 260 ліг відстані, досягнули гавані, де узгодили будівництво укріпленого форту, що ми і здійснили. У форті ми залишили 24 християнина, яких я взяв на борт каравели після загибелі флагманського корабля. Перебували ми в гавані 5 місяців, будуючи форт і завантажуючи наші кораблі деревом пау-бразіл... Після цього вирішили повертатися в Португалію північно-східним курсом, залишивши 24 християнина на землі з провізією на 6 місяців, 12 гарматами та іншою зброєю, призначеною умиряти тутешніх туземців... Ця земля розташовується на південь від екватору на лінії південної широти 18° і на лінії західної довготи

37°, згідно з даними наших приладів...» [18, с. 17]. Після завершення будівництва укріпленого форту експедиція 18 червня 1504 р., після 77 днів плавання, повернулася в Лісабон.

Чисельність каравел в ескадрі Гонсалу Коельї співпадає, якщо порівнювати відомості, наведені у листі Америкго Веспуччі, з відомостями, які наводить у своїй хроніці Даміау де Гойс [24]. Ці каравели належали консорціуму судновласників і купців на чолі з вищезгадуваним новим християнином єврейського походження Фернау де Нороньей. Можна стверджувати, спираючись на відомості, вміщені у листі Піетро Рондінеллі від 3 жовтня 1502 р., що серед обов'язків орендаторів-концесіонерів експорту червоного сандалового дерева пау-бразіл із Бразилії в Європу, була щорічна відправка ескадри у складі 6 каравел з метою розвідки бразильського узбережжя і будівництва укріпленого форту-факторії [25, с. 255].

Доцільно представити уривок цього листа: «...Король Португалії надав в оренду землю, яку розвідав Америкго Веспуччі, деяким новим християнам з їхнім зобов'язанням відправляти кожний рік до неї 6 кораблів і обстежувати щорічно 300 ліг берегу, побудувати укріплений форт на обстеженій території і утримувати його протягом 3 років. Протягом першого року вони нічого не сплачують, на другий рік сплачують шосту частину прибутку, а на четвертий рік – четверту частину прибутку. За власний рахунок вони транспортують дерево пау-бразіл, рабів і інший прибутковий товар...» [25, с. 255]. Наведені у листі умови повністю корелюються з відомостями, що наводить у своєму листі Америкго Веспуччі. Зокрема, це стосується кількості каравел у складі ескадри і відстань, яку пододала експедиція, починаючи від бухти Всіх Святих і закінчуючи останньою якірною стоянкою у зручній бухті, де був побудований форт-факторія. Таким чином, всі умови концесійної угоди були виконані. В цьому контексті, також, слід згадати відомості, які наводить бразильський дослідник К. де Абреу. Він зазначає: «Після повернення ескадри 1501 р. корона розпорядилася віддати в оренду землю на три роки. Орендатори зобов'язувалися щорічно відправляти 6 кораблів з метою розвідки 300 ліг узбережжя, будувати і підтримувати функціонування форту... У 1503 р. відправилась флотилія у складі 6 кораблів, яка згодом скоротилася на половину, в тому числі, унаслідок загибелі флагманського корабля поряд із островом, який пізніше отримав назву Фернау-де-Норонья...» [15, с. 25]. Із назви острова ми бачимо, що він отримав її на честь судновласника флотилії Фернау де Норонья, яка вирушила у плавання в 1503-1504 рр.

Слід звернути увагу на ту обставину, що португальська корона не сприймала тактику Христора Колумба щодо плавання у напрямку Індії, тримаючи курс на захід. Чому саме корона і відмовила йому щодо організації саме такого маршруту плавання. Іншими словами, корона не мала безпосереднього інтересу стосовно організації кругосвітнього плавання у напрямку Молуккських островів шляхом огинання Америки. Хоча мали місце суперечки і дискусії істориків з приводу того, що флорентієць Америкго Веспуччі мав задум досягнути Молуккських островів саме

шляхом огинання Америки. Тим більше, як уже зазначалося вище, метою експедиції Гонсалу Коельї було плавання саме у напрямку Молуккських островів, тримаючи курс на захід. Хоча ця спроба була невдалою. Таким чином, можна зробити висновок про те, що тактика плавання Христофора Колумба на давала спокою Америго Веспуччі.

Стосовно острова, який відкрила ескадра Гонсалу Коельї, перетинаючи Атлантичний океан, і де загинув флагманський корабель, слід відмітити, що основний географічний орієнтир, який надав у своєму листі від 4 вересня 1504 р. Америго Веспуччі, є лінія південної широти розташування острова, яка відповідає 3°. Відзначимо, що точні географічні координати цього острова є наступними: 3°54' південної широти, 32°25' західної довготи. Португальський космограф Дуарте Пашеку Перейра у трактаті «*Esmeraldo de Situ Orbis*» (1505-1508) локалізує цей острів на лінії південної широти 4°, називаючи його островом Святого Лаврентія, на честь святого, день якого католицька церква святкує 10 серпня [28]. Цікаво, що саме у цей день трапилась загибель капітанського корабля.

На планісфері Альберта Кантіни (1502) біля берегів Бразилії зображено острів під назвою «*Quaesma*», який можна ідентифікувати з сучасним островом Фернандо-де-Норонья і, таким чином, віднести його відкриття на 1502 р. португальською розвідувальною експедицією 1501-1502 рр., коли вона поверталася назад в Португалію.

У січні 1504 р. острів був пожалуваний короною судновласнику, купцю і фінансисту експедиції 1503-1504 рр. Фернау де Норонья у якості спадкового землеволодіння. При цьому острів мав уже іншу назву – острів Святого Жуана. Це можна пояснити тією обставиною, що ескадра Гонсалу Коельї, відбувши із лісабонської гавані 10 травня 1503 р., під час перетинання Атлантичного океану наблизилася до вказаного острова 24 червня – у день святого Жуана (згідно зі святками католицької церкви). Можливо це було перевідкриття раніше відкритого острова, якщо посилатися на планісферу Альберта Кантіни. Крім того, відомо, що розвідувальна флотилія повернулася в Лісабон 18 червня 1504 р., а королівська грамота на спадкове володіння островом, пожалувана судновласнику Фернау де Норонья, датується 16 січнем 1504 р. [21, с. 80]. Це факт доводить, що португальська корона вже володіла відомостями про цей острів ще до повернення експедиції у червні 1504 р. Крім того, існує вірогідність того, що під час повернення першої розвідувальної експедиції 1501-1502 рр., одна із каравел під командуванням Норонья перетинала Атлантичний океан курсом, який відрізнявся від курсу двох інших каравел, які рухались у напрямку африканської землі Сьєрра-Леоне. Каравела Норонья могла рухатися поблизу згаданого скелястого острова, який пізніше був названий на честь цього судновласника і купця.

Як зазначалося вище, флотилія під час плавання вздовж бразильського узбережжя досягла бухти, де був побудований португальцями форт, у якому залишились 24 члени експедиції. Америго Веспуччі вказав координати цієї бухти: 18° південної широти, 37° західної довготи. Це означає, що форт був побудований на пів-

день від сучасного бразильського міста Каравелас (координати міста: 17°46' південної широти, 39°31' західної довготи). За даними мореплавця, відстань, яку флотилія пододала, рухаючись від бухти Всіх Святих до місця будівництва форту, склала 260 ліг або 1539 км. Цей поканик не збігається з відстанню між цією бухтою і збудованим фортом, оскільки вона складає біля 100 ліг. Якщо ми порахуємо відстань від бухти протяжністю 260 ліг, отримаємо висновок, що, можливо, флотилія рухалась далеко на південь від сучасного міста Каравелас. Більшість дослідників локалізують кінцевий пункт плавання флотилії вздовж берегової лінії Бразилії в околицях мису Кабу-Фріу (Холодний Мис). Його координати: 23°00' південної широти, 41°59' західної довготи. Іншими словами, Америго Веспуччі міг записати дещо помилкові географічні координати кінцевого пункту тривалої якірної стоянки флотилії у берегів Бразилії. Чим можна пояснити такі розбіжності? Якими мотивами керувався мореплавець, коли записував дещо скромніші позначки географічних координат локалізації курсу флотилії?

Ще одним проблемним питанням залишається питання складних взаємовідносин між Америго Веспуччі і капітаном-мором Гонсалу Коельї. Бразильський дослідник К. де Абреу висунув припущення, що тертя і суперечки між ними виникли ще тоді, коли капітан-мор прийняв рішення йти ризикованим курсом у напрямку Сьєрра-Леоне, і значно загострилися ці стосунки після загибелі капітанської каравели біля острова Фернандо-де-Норонья. Щоб запобігти загостренню стосунків, Гонсалу Коелью доручив Америго Веспуччі шукати біля цього острова зручну якірну стоянку. Після того, як минуло 8 днів очікування прибуття решти ескадри, екіпаж примусив Веспуччі залишити бухту. Проте, вони зустріли один корабель зі складу ескадри, капітан якої повідомив Америго Веспуччі про те, що Гонсалу Коелью взяв курс на південь. Мореплавець вирішив разом з прибувшою до нього каравелою йти курсом до Бразилії. Португальський король внаслідок такого вчинку відмовився від послуг Веспуччі, який вимушений був у лютому 1505 р. відбутися в Кастилію, більше не маючи наміру співпрацювати з португальською короною [14, с. 30-38].

У свою чергу, відсутні докази того, що Гонсалу Коелью повернувся в Лісабон раніше повернення Америго Веспуччі. Дослідник К.М. де Алмейда висунув припущення, що Гонсалу Коелью не приєднався до Америго Веспуччі в бухті всіх Святих, а продовжив, можливо, плавання в південному напрямку з метою досягнення Молуккських островів, плывучи на захід [16]. Згідно з цим припущенням, ескадра Коельї досягла одного з кінцевих пунктів першої розвідувальної експедиції, приблизно розташованому на лінії південної широти 38°, звідки він продовжив плавання до лінії південної широти між 44° і 45°. На цій широті, де простягається берегова лінія Патагонії, він розпорядився встановити межовий стовбур. Ця місцевість в атласі португальського картографа Фернау Васа Доуради ідентифікується під назвою «Межова Земля» («*Terra do Março*»). У подальшому плавання ескадр під егідою португальської корони не заходили далі цієї пограничної лінії.

Висновки дослідження. Таким чином, після відкриття Бразилії ескадрою капітана-мора Педру Альвареша Кабрала у 1500 р., португальська корона невідкладно ініціювала відправку декількох розвідувальних експедицій у напрямку нововідкритої землі з метою обстеження її берегової лінії, з'ясування її природи, наявних ресурсів, рас, що населяють цю землю, і заснування перших форпостів Португалії в Південній Америці. Документальні джерела згадують достовірно дві такі експедиції. Постає капітана-мора ескадри 1501-1502 рр. дослідниками досі не з'ясована. Це питання залишається відкритим. Головним першоджерелом, яке

висвітлює задачу, перебіг і наслідки обох експедицій є листи флорентійського мореплавця Америго Веспуччі. Слід відмітити, що за наслідками цих експедицій король Португалії Мануель I прийняв рішення почати практику надання концесій приватним комерсантам з метою організації експорту цінної породи сандалового червоного дерева паубразіл в Португалію, з якої виготовляли червоний барвник і коштовні меблі, які користувалися великим попитом в середньовічній Європі. Назва дерева згодом почала використовуватися для позначення нововідкритої землі на середньовічних картах світу як «земля Бразіл».

Список літератури:

1. Антонов Ю.Н. Бразилия: армия и политика / Ю.Н. Антонов. – М.: Наука, 1973. – 256 с.
2. Глинкин А.Н. Новейшая история Бразилии (1939-1959) / А.Н. Глинкин. – М.: Издательство ИМО, 1961. – 403 с.
3. Давыдов В.М., Бобровников А.В. Роль восходящих гигантов в мировой экономике и политике (шансы Бразилии и Мексики в глобальном измерении) / В.М. Давыдов, А.В. Бобровников. – М.: ИЛА РАН, 2009. – 234 с.
4. Калмыков Н.П. Диктатура Варгаса и бразильский рабочий класс / Н.П. Калмыков. – М.: Наука, 1981. – 230 с.
5. Караваев А.П. Бразилия: прошлое и настоящее периферийного капитализма / А.П. Караваев. – М.: Прогресс, 1989. – 277 с.
6. Коваль Б.И. Бразилия вчера и сегодня / Б.И. Коваль. – М.: Наука, 1975. – 176 с.
7. Комиссаров Ю.Н. Русские источники по историографии Бразилии первой трети XIX в. / Ю.Н. Комиссаров. – Л.: Наука, 1977. – 168 с.
8. Мартынов Б.Ф. Бразилия – гигант в глобализирующемся мире / Б.Ф. Мартынов. – М.: Наука, 2008. – 320 с.
9. Мартынов Б.Ф. Золотой канцлер. Барон де Рио-Бранко – великий дипломат Латинской Америки / Б.Ф. Мартынов. – М.: ИЛА РАН, 2004. – 160 с.
10. Окунева Л.С. Бразилия: особенности демократического проекта. Страницы новейшей политической истории латиноамериканского гиганта / Л.С. Окунева. – М.: МГИМО, 2008. – 823 с.
11. Очерки истории Бразилии / За ред. В.И. Ермолаева. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1962. – 571 с.
12. Сарайва Ж.Э. История Португалии / Ж.Э. Сарайва. – М.: Весь мир, 2007. – 384 с.
13. Слэзкин Л.Ю. Земля Святого Креста. Открытие и завоевание Бразилии / Л.Ю. Слэзкин. – Л.: Наука, 1970. – 160 с.
14. Abreu C. Brazil no seculo XVI / C. Abreu. – Rio de Janeiro: Typographia da Gazeta de Noticias, 1880. – 78 p.
15. Abreu C. O Brasil, suas riquezas naturaes, suas industrias / C. Abreu. – Rio de Janeiro: IBGE, 1986. – Т. 1. – 556 p.
16. Almeida C.M. Notas sobre a historia patria / C.M. Almeida // Revista trimensal do instituto hisrotico e geographico do Brasil. – 1876. – Vol. 39. – Parte 2. – P. 5-24.
17. Barros J. Decada primeira da Asia / J. Barros. – Lisboa: Impressa per Jorge Rodriguez, 1628. – 430 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://purl.pt/7030/3/http://purl.pt/7030/3/>
18. Cartas de Amerigo Vespucci // Revista trimensal do instituto hisrotico e geographico do Brasil. – 1878. – Т. 41. – Parte 1. – P. 5-31.
19. Casal M.A. Corographia brasiliica / M.A. Casal. – Rio de Janeiro: Na impressão regia, 1817. – 420 p.
20. Correa G. Lendas da India: Em 4 T. / G. Correa. – Lisboa: Na typographia da Academia Real das Sciencias, 1858. – Т. 1. – 492 p.
21. Diario da navegação de Pero Lopes de Sousa pela costa do Brasil ate o rio Uruguay (de 1530 a 1532) acompanhada de varios documentos e notas. – Rio de Janeiro: Typographia de. D.L. dos Santos, 1867. – 114 p.
22. Galvão A. Tratado dos descobrimentos antigos, e modernos, feitos ate a era de 1550 / A. Galvão. – Lisboa: Na officina Ferreiriana, 1731. – 100 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://archive.org/details/tratadosdescob00galv>
23. Gandavo P.M. Historia da provincia de Santa Cruz / P.M. Gandavo. – Lisboa: Na officina de Christouão de Matos, 1576. – 95 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://purl.pt/121>
24. Goes D. Chronica do serenissimo o senhor rei D. Manoel / D. Goes. – Lisboa: Na officina de Miguel Manescal da Costa, 1749. – 609 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://purl.pt/288>
25. Historia da colonização portuguesa do Brasil: Em 3 vol. / J. Cortezão, C.M. Dias, M.L. Mendonça M.L. e outros. – Porto: Litografia Nacional, 1923. – Vol. 2: A epopeia dos litorais. – 440 p.
26. Jaboatão A.S.M. Novo orbe serafico brasilico, ou chronica dos frades menores da provincia do Brasil / A.S.M. Jaboatão. – Rio de Janeiro: Typ. Brasiliense de Maximiano Gomes Ribeiro, 1858. – Т. 1. – 860 p.
27. Paesi nouamente retrovati et Novo Mondo da Alberico Vesputio Florentino intitulado, 1508. – Princeton: Princeton University Press, London: Humphrey Milford, Oxford University Press, 1916. – 168 p.
28. Pereira D.P. Esmeraldo de Situ Orbis / D.P. Pereira. – Lisboa: Imprensa Nacional, 1892. – 127 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://archive.org/details/esmeraldodesitu00peregoog>
29. Prado J.F.A. Primeiros povoadores do Brasil: 1500-1530 / J.F.A. Prado. – São Paulo, Rio de Janeiro, Recife, Porto Alegre: Companhia Editora Nacional, 1939. – 309 p.
30. Sousa G.S. Tratado descritivo do Brasil / G.S. Sousa. – Rio de Janeiro: Typographia de João da Silva, 1879. – 383 p.
31. Southey R. Historia do Brazil: Em 6 T. / R. Southey. – Rio de Janeiro: Livraria de L. Garnier, 1862. – Т. 1. – 501 p.
32. Vasconcelos S. Chronica da Companhia de Jesu do Estado do Brasil e do que obrarãem seus filhos nesta parte do Novo Mundo / S. Vasconcelos: Em 2 vol. – Lisboa: A.J. Fernandes Lopes, 1865. – Vol. 1. – 200 p.

Кряжев П.В.

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ПЕРВЫЕ ПОРТУГАЛЬСКИЕ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНЫЕ ЭКСПЕДИЦИИ К БЕРЕГАМ БРАЗИЛИИ ПОСЛЕ ЕЁ ОТКРЫТИЯ ЭСКАДРОЙ ПЕДРУ АЛЬВАРЕША КАБРАЛА

Аннотация

В статье рассмотрены обстоятельства организации, ход и результаты первых португальских разведывательных экспедиций к берегам Бразилии после её открытия эскадрой капитана-моря Педру Альвареша Кабрала в 1500 г. Освещены первоисточники, которые упоминают про ход этих экспедиций. Акцентируется внимание на том, что достоверно установлена организация двух разведывательных эскадр на пути их к Бразилии на протяжении 1501-1504 гг. Выяснена роль флорентийского мореплавателя Америго Веспуччи как ведущего лодмана в этих двух эскадрах. С этой целью в статье проанализированы его письма, которые раскрывают детали хода экспедиций. Отмечено, что за результатами этих экспедиций король Португалии Мануэль I принял решение инициировать практику предоставления концессий частным коммерсантам с целью организации экспорта ценной породы сандалового красного дерева пау-бразил в Португалию, из которой изготавливали красный краситель и дорогую мебель, которая пользовалась большим спросом в средневековой Европе. Название дерева впоследствии начало использоваться для обозначения новооткрытой земли на средневековых картах мира как «земля Бразил».

Ключевые слова: разведывательная экспедиция, Бразилия, капитан-мор, мореплаватель, эскадра, каравелла, концессия.

Kryazhev P.V.

Nizhyn Gogol State University

THE FIRST PORTUGUESE RECONNAISSANCE EXPEDITIONS TOWARDS THE COASTS OF BRAZIL AFTER ITS DISCOVERY BY THE SQUADRON OF PEDRO ALVARES CABRAL

Summary

In the article we examine the circumstances of organization, motion and results of the first Portuguese reconnaissance expeditions towards the coasts of Brazil after its discovery by the squadron of Pedro Alvares Cabral in 1500. We illuminaed initial sources about the motion of these expeditions. We emphasized on the fact that two reconnaissance expeditions towards the coasts of Brazil during 1501-1504 years was established. The role of florentine navigator Amerigo Vespucci as leading pilot in these two squadrons is found out. For realization of this goal we examine his letters which reveal the details of expeditions motion. We marked that the king of Portugal Manuel I order to initiate the practice of concession grant for the private trader to organize the export of valuable breed of the red sandalwood pau-brazil towards Portugal after these expeditions. This sandalwood was used for manufacture of the red paint and expensive furniture. In medieval Europe was big demand for this goods. The name of sandalwood was initiated to use for the marking of newly discovered land on the medieval maps of world as «terra do Brasil».

Keywords: reconnaissance expedition, Brazil, captain-major, navigator, squadron, concession.